

PhDr. Viktor Kubík, Ph.D.

Bible táborského hejtmana Filipa z Padeřova a knižní malba husitské doby, NLN 2018

(oponentský posudek habilitační práce)

Habilitační práce Viktora Kubíka zpracovává téma, jež již dlouho volalo po detailním uchopení, a přitom se jej dosud z nejrůznějších důvodů nikdo plnohodnotně neujal – uměleckou výzdobu Padeřovské bible (Wien, ÖNB, cod. 1175). Ve skvělé studii z roku 1924 Antonín Matějček pojmenoval řadu jedinečných kvalit tohoto rukopisu, který však zároveň z hlediska uměleckého odsoudil do role nepříliš skvostného, avšak cenného kulturního dokumentu.¹ Právě jen jako kulturní dokument proploval rukopis vědeckými texty, byť například Karel Stejskal povšiml si ikonograficky pozoruhodných iluminací a již Josef Krása vyzdvihl skvělost jeho výzdoby. Přesto bylo zřejmé, že rukopis postrádá zevrubné zhodnocení. Při známé metodičnosti dr. Kubíka si lze jen stěží představit vhodnějšího adepta pro důkladný rozbor tohoto komplikovaného díla.

Po několika úvodních kapitolách, věnovaných reflexi kodexu v odborné literatuře a osobě objednavatele, přistupuje pan dr. Kubík k vlastnímu uměnovědnému rozkladu. Iluminace rozdělil do několika stylových skupin. Touto metodou, jíž se VK hlásí k italskému způsobu klasifikace (189), se vymezuje vůči příliš individualistickému pojetí, zaměřenému na umělecké osobnosti, tedy mistry.² Jak autor sám předesílá, je toto pracovní dělení především vyznačením základních mantinelů, v jejichž rámci mohou se pak pohybovat i příští badatelé. Po mnoho desetiletí marginalizovaná umělecká výzdoba kodexu byla Viktorem Kubíkem nasvícena v ostrém světle minuciézního formálního rozboru. Lze předpokládat, že příští badatelé některé závěry poupraví či posunou, díky této práci však budou moci stavět na základech, které dosud chyběly. Sledovat Kubíkovy vývody může čtenář skutečně detailně, není to však nikterak snadné. Musí k tomu mít také otevřenu internetovou prezentaci rukopisu na stránkách Rakouské národní knihovny, protože obrazová příloha habilitační práce takový přístup pohodlně neumožňuje. Zde možno zalitovat, že autor nedoprovodil text svými obvyklými kresbami, které by snáze demonstrovaly jeho postřehy. Dialog se čtenářem komplikuje především skutečnost, že autor nebyl ve formální analýze úspornější, neboť množství odkazů a argumentačních variací obdobných témat je velmi náročné sledovat. Na druhou stranu je tak však čtenáři do nejmenších detailů představena metoda dr. Kubíka, která má nesporně značně pevné analytické základy. Mnohá připsání ve starší i novější literatuře o rukopisech postrádají pevnější argumentaci, tímto dezideratem Kubíkova kniha rozhodně netrpí. Naopak, práce se potýká s tím, že mezi sdělením a čtenářem je vystavěná místy dosti vysoká hradba slov. Závažnost autorových závěrů a přínosnost práce tím však nemůže být umenšena. Jaké jsou tedy závěry dr. Kubíka?

I. stylová skupina navazuje nejúžeji na dědictví Mistra Házmburského misálu a jeho okruhu, především v pojetí florálního dekoru. II. stylová skupina je zhruba zjednodušením té první, snad jde o pomocníka hlavního mistra I. skupiny (194). III. stylovou skupinu VK charakterizoval jako výtvar ryzího figuralisty, jemuž autor přisuzuje i iluminace IV. skupiny, definované určitým poklesem kvality v řemeslném provedení, nikoli v inovativnosti. Na tyto dvě skupiny dle autora navázal Mistr

¹ Antonín Matějček: Bible Filipa z Padeřova, hejtmana táborského, in: Sborník Žižkův, 1424-1924. Praha 1924, 149-169 (přetištěno in: Antonín Matějček: Cestami umění. Praha 1984, 40-67). Lokalita v přídomku hejtmana se dnes jmenuje Padeřov, v literatuře se objevují obě varianty.

² V dalším textu se však již autor bez termínu Mistr neobešel. Jednak když odkazoval na tradiční dělení a přípis rukopisů (Mistr Cardova Starého zákona, Mistr Boskovické bible aj.), jednak když sám definoval míry podílů, např. mezi III. a IV. skupinou. Tento zjevný rozpor ukazuje však spíše než na autorovu nedůslednost na složitost problematiky i zažitost terminologie, s níž nemá smysl vždy polemizovat.

Šellenberské bible (Královská kanonie premonstrátů na Strahově, DG III 15), snad žák hlavního mistra III. a IV. stylové skupiny. Zároveň dle VK předjímá typ iniciál tvorbu Mistra ES (89, 233), čímž je však míněna spíše vývojová konvergence než přímá závislost. Dílny Padeřovské bible pak napomáhají přežívání kompozic či florálního dekoru, které se později uplatní ještě ve tvorbě Valentina Noha (82, 169). Jakkoli diskutabilně mohou některé závěry znít, vcelku vyznívá Padeřovská bible jako významný reprezentant určitého slohového stupně nepochybně. To je zásadní kvalitativní posun v jejím hodnocení, neboť dosud byl rukopis nahlížen jako pouhý nekvalitní derivát předhusitské malby, bez významných spojitostí s příští malířskou tvorbou v Čechách.

Pro sledování postupu prací poskytuje samotná bible neocenitelné vodítko v podobě čtyř kolofonů s datacemi k 14. únoru 1432 (35r), 18. březnu 1433 na Ostromeči (161v), 16. červnu 1434 (334r) a konečně 26. červnu 1435 (443r). Od května 1434 do května 1435 byl hrad Ostromeč, ležící zhruba na půl cesty mezi Příbramí a Českým Šternberkem, obléhán. Posádka se za příslib volného odchodu do Tábora i s Filipem Padeřovským nakonec vzdala, načež byl hrad pobořen. Text žádného z kolofonů nezmiňuje malířské práce a je možné, že závěrečné datum reflektuje toliko písařský podíl Jana Aliparse z Prahy. Pouze druhý kolofon zmiňuje Ostromeč, a nelze vyloučit, že tak byla zdůrazněna zvláštní situace písaře, usedlého běžně jinde. Dr. Kubík tuto variantu neodmítá, avšak kloní se zjevně k tomu, že kodex byl psán i iluminován na Ostromeči a dokončen v Táboře, kde se repertoár do té doby izolované malířské dílny rozšířil o nové motivy (166-168).³ Dlouhá doba vzniku textu (zhruba tři a půl roku) však nabízí i jiné možnosti v obohacení výtvarného názoru než odchod iluminátorů z dobytého hradu, ostatně malířská výzdoba byla z podstaty věci vždy až následná ve vztahu k písařským pracím.⁴ Ať již však budou příští úvahy o vzniku kodexu a českých iluminátorských dílnách ve 30. letech jakékoliv, dostalo se jim prací dr. Kubíka cenného impulzu, podnětného například pro zhodnocení vztahů například mezi Klementinským Starým zákonem (NK XVII A 34), strahovskou Šellenberskou biblí a ve stejné knihovně uloženým Cardovým Starým zákonem (DG I 12), aby byly zmíněny alespoň některé kodexy.

Práce není zcela prosta třecích ploch. Viktor Kubík se především ornamentikou rukopisů zabývá dlouhodobě a některé jeho práce se již dávno zařadily do neodmyslitelného kánonu při sledování dílčích aspektů knižní malby, ať již je řeč o typologii iniciál nebo problematice akantu. Nelze mu tedy upřít určité právo na prosazování některých termínů, jakkoliv problematických. S panem dr. Brodským sdílí oblibu v termínu filigrán pro výzdobný prvek, který je v knižní malbě označován dnes v české i širěji střeoevropské literatuře nejčastěji fleuronné. Dr. Kubík tak vědomě pomíjí homonymní označení průsvitky v papírenském průmyslu, zároveň však prozrazuje zásadní ovlivnění románskou literaturou, s kterou nejčastěji pracuje.⁵ Podobně se do konfliktu s knihovědou, kde má i

³ Dokončení bible v Táboře předpokládal již Antonín Matějček, který vykreslil představu písaře, hlídaného netrpělivým objednavatelem na obléhaném hradě. Do Tábora pak Alipars následoval svého pána (Matějček 1984, pozn. 1, 48). Viktor Kubík zde, nejspíše ze sympatické a jemu vlastní hluboké úcty k dávným badatelům, s ním odvolává se ve svých textech na závěry kupříkladu i Maxe Dvořáka a Jana Květa, bezděky následuje myšlenkový model prof. Matějčka, jakož i Karla Stejskala (viz katalog Karel Stejskal, Petr Voit: iluminované rukopisy doby husitské. Praha 1990, 55-56, č. 29). Oba autoři nevyklučovali, že iluminátor a písař rukopisu byla jedna a táž osoba. Přitom Viktor Kubík svou detailní analýzou výzdoby tuto možnost bezpečně vyvrátil.

⁴ Závěry pana dr. Kubíka lze konfrontovat se souběžně vyšlou studií, kterou tedy on ve svém textu nemohl zohlednit, totiž Michal Šroněk, Kateřina Horníčková: Sen a revoluce. K dvěma málo známým motivům v Bibli Filipa z Padeřova, n: Umění a revoluce. MB LX: pro Milenu Bartlovou, Praha 2018, 148-170.

⁵ Pro knihovnědný filigrán-průsvitku viz elektronickou verzi titulu Petra Voit: Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století, Praha 2006, <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Filigr%C3%A1n>. K fleuronné Christine Jakobi-Mirwald: Buchmalerei. Terminologie in der Kunstgeschichte. Berlin 2008, 65-74. V italštině se však fleuronné označuje *iniziali filigranata* a ve francouzštině *initiale à filigranes*, ibidem, 217.

srozumitelný etymologický význam,⁶ dostává s termínem viněta. Vinětami autor rozumí rámem ohraničené iluminované pole, kde první iniciála úvodního slova textu neformuje prostor pro malbu, nýbrž se krčí při kraji iluminace.⁷ Nepochybně i zde je terminologicky motivován zálibou v italštině.⁸ Nelze odhadnout, nakolik mají oba termíny šanci proniknout do širšího užívání. Termín *fleuronné* je mi bližší, protože více pracuji s německou a anglickou literaturou, ale to je věc názoru. Termín *viněta* bych raději neprosazoval vůbec.

Závěrem dovolím si drobnou, ryze hypotetickou úvahu k možné funkci projednávaného rukopisu. Pro charakteristiku objednavatele volí dr. Kubík, zcela v akordu s dosavadní literaturou, avšak přesto po mém soudu trochu problematicky, označení „chlap“ (7, 8, 26-29), přejaté z korespondence Oldřicha z Rožmberka z r. 1435. Vzniká tak poutavý kontrast ve výstavbě argumentace, zdůrazňující Filipův neurozený původ.⁹ Viktor Kubík se táže, k čemu mohla takovému muži, o jehož gramotnosti lze pochybovat,¹⁰ být bohatě iluminovaná bible. Odpovídá si, že nákladný kodex je dle něj výrazem pocítované sociální méněcennosti táborského hejtmana, katapultovaného převratnými historickými ději na vrchol společenské pyramidy, což přirovnává k situaci Františka Antonína Šporka mezi barokní aristokracií (29, pozn. 165-166). Tento závěr má dalekosáhlé konsekvence. Implicitně se zde předpokládá, že mezi tábory první poloviny 30. let nebyl již okázalý luxus překážkou a bylo srozumitelné, ba příhodné, doložit výlučnost svého společenského postavení náležitými symboly.¹¹ To není nemožné. Jak ukázal František Šmahel, vzaly původní ideály rovnosti rychle za své a záhy se zformovala mocenská elita v čele Tábora.¹² Prokop Holý, který byl v čele táborského svazu zhruba od let 1426/1427 až do Lipan, musel sice své sklony k luxusu před běžnými lidmi skrývat, to však

⁶ Tiskařský dekor, odvozený od francouzského termínu pro překřížené snítky vinné révy, viz heslo Petra Voita: <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Vin%C4%9Bta>; K témuž z pohledu knižní malby Jakobi-Mirwald, ibidem, 77-78 (Vignette, s odkazem na byzantskou knižní malbu – nitkovitá listnatá zakončení obrazových ráků).

⁷ Pro pochopení geneze tohoto výtvarného pojetí odkazuje Viktor Kubík na svou rozsáhlou studii *Typologie iniciál a základy systému výzdoby středověkých rukopisů II. Gotické rukopisy a počátky renesanční iluminace (Studie k umělecko-historické terminologii středověké knižní malby 4)*, in: *Studie o rukopisech*, XLIII, 2013, 29-205, zde s. 120-131, kde však s termínem *viněta* ještě neoperuje.

⁸ Italská mutace encyklopedie Wikipedia uvádí heslo *vignetta* slovy: „*La vignetta è un disegno, generalmente rappresentato all'interno di un riquadro, contenente una singola scena striscia, della tavola o dell'intero volume a fumetti.*“ (Volně přeloženo se tedy *vinětou* rozumí kresba, obvykle v čtvercovém či obdélném rámu, obsahující jednu scénu kresleného komiksového stripu, jednu malbu či jedno políčko komiksu; viz <https://it.wikipedia.org/wiki/Vignetta>; v podstatě ke stejnému významovému okruhu se váže i italské označení *dálniční známky, vignetta autostradale.*) Starší encyklopedická literatura však preferuje význam, shodný s francouzskou tiskařskou *vinětou*, viz Giulio Cappuccini: *Vocabulario della Lingua Italiana*, s. d. (kolem 1916), 1171, a soudobé sémantické rozšíření registruje pouze okrajově.

⁹ Význam označení se v dobových pramenech proměňuje dle kontextu, od člověka neurozeného a sedláka, jak mu rozumí i dr. Kubík, ostatně Filip z Padeřova původem sedlák byl, navíc i zběh z rožmberského panství, až po jasnou invektivu, z níž bylo odvozeno i sloveso *chlapatí*, tedy *nadávat do chlapů*. V samotném listě je označení užito nepochybně pejorativně, značíce tak ničemu, jenž zasluhuje být otráven. K termínu *chlap* též František Šmahel: *Husitská revoluce*, Praha 1993, sv. I, 336. Smířlivěji, právě jen jako muže neurozeného původu, charakterizuje pana z Padeřova Josef Krása: *Husitský biblicismus*, in: idem: *České iluminované rukopisy 13.-16. století*. Praha 1990, 298-310. (Při vývodech o *chlapství* konzultována internetová platforma *Wokabulář* webový: [https://wokabular.ujc.cas.cz/.](https://wokabular.ujc.cas.cz/))

¹⁰ Neschopnost číst však nemusela být na překážku, text mohl být předčítán, jak nebylo nezvyklé. Podnětně k tomu František Šmahel: *Nahlédnutí do středověku; mluva písma a četba obrazů*. Praha 2017.

¹¹ S touto interpretací není dr. Kubík zdaleka sám. Podobně např. Milena Bartlová: *Pocitivé obrazy: deskové malířství v Čechách a na Moravě 1400-1460*. Praha 2001, 50, 93, eadem: *Pravda zvítězila: výtvarné umění a husitství 1380-1490*. Praha 2015, 153. Lapidárně to shrnul Petr Čornej: *Velké dějiny země Koruny české V*, Praha 2000, 661: „*Husitská úcta k autoritativnímu textu se tu pojila se snobským předváděním zbohatlíka.*“

¹² František Šmahel: *Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje*. Praha 2001, 159-167.

vyplývalo nejspíše z vysokých nároků na kněze a na chudobu církve. Tyto ve svých latinsky psaných traktátech formuloval Mikuláš Biskupec z Pelhřimova, byť ten plně nerezignoval ani na všeobecný ideál chudoby a komunitního vlastnictví po vzoru prvotní církve.¹³ Přesto je, domnívám se, oprávněně se tázat, zda by reprezentační předmět v hodnotě výstavného domu nebyl pro tábořskou komunitu, dosud pamětlivou idealistického étosu zakladatelů města, za hranicí přijatelnosti. Také František Šmahel uvažuje o bibli jako o nejvlastnějším privatissimu pana z Padeřova.¹⁴ Lze však nabídnout i jiné, nemýlím-li se, dosud nezvažované vysvětlení. Rukopis mohl být stejně dobře určen pro širší laickou obec, před níž byla nákladnost díla ospravedlněna bohubylým posvátným obsahem kodexu, či přímo pro duchovní účely, s navýsost tradičním cílem napomoci tak spásu hříchy obtěžkané duši.¹⁵ Nejednalo by se pak o reprezentaci vlastního bohatství, nýbrž o symbolickou spoluúčast na duchovním životě obce, k jejímž myšlenkám a cílům se donátor hlásil. Předpokládané širší působnosti díla ostatně napovídá i závěrečný kolofon na fol. 443r.¹⁶ Nevyloučil bych ani, že právě s myšlenkou na bibliofilii proslaveného Prokopa mohl tábořský hejtman iniciovat vznik díla, dokončeného však již po smrti duchovního na lipanském bojišti. Nahlíženo takto by se relativizující závěrečné kapitole, věnované zpochybnění výlučné role tzv. husitského biblicismu, dostalo dalšího argumentačního bodu, kdy by hejtmanovu motivaci napájely pohnutky pro svou dobu z nejobvyklejších.¹⁷

Z výše předložených drobných sond do textu habilitační práce vyplývá, myslím, dostatečně, že se jedná o mnohvrstevnatý test, který významně posouvá naši představu o knižní malbě v husitských Čechách a poskytuje řadu stimulů pro další bádání. Jestliže byl místy naznačen jiný pohled, nechť není to vnímáno jako kardinální nesouhlas, ale naopak jako důkaz podnětnosti závěrů dr. Kubíka. Bez nadsázky platí, že v nepočtené obci nejen českých badatelů na poli knižní malby jsou mimořádně fundované a zevrubné analýzy dr. Kubíka naprosto nezaměnitelné. Kubíkovy texty již mnoho let zcela unikátním způsobem obohacují badatelskou krajinu v oblasti středověké miniatury.

Udělení titulu docent panu dr. Viktoru Kubíkovi plně vítám a podporuji.

V Praze 31. srpna 2020

PhDr. Tomáš Gaudek, Ph.D.

¹³ Srovnej k tomu Pavlína Cermanová: Čechy na konci věků. Apokalyptické myšlení a vize husitské doby. Praha 2013, 196-206.

¹⁴ Šmahel 1993 (pozn. 9), sv. IV, 104.

¹⁵ Skutečnost, že ke konceptu očištění bylo tábořské duchovenstvo velmi kritické (viz Šmahel 2001, pozn. 12, 330-345) není osobnímu přesvědčení jednotlivců na překážku.

¹⁶ „*Tato biblie skonana gest s pomoci pana boha a k rozšíření geho swateho zakona z rozkazanie a nakladem Slowutneho a opatrneho mužie pana Filippa z padeřowa skrze rucie Jana z Prahy Alipars řečeneho Leta ot narozenie božieho Tisicz Cztyřista Třidcateho a pateho w vtery vigilie swatych Petra a Pawla Apostolow bozich.*“

¹⁷ V tomto je v zásadě domýšlena teze Josefa Krásy: Knižní malba, in: Rudolf Chadraba, Josef Krása (red.): Dějiny českého výtvarného umění I/2. Praha 1984, 597-612, zde 597, podle něhož měla Padeřovská bible „skutečně reprezentovat svého pořizovatele a zachovat budoucím jeho památku.“